

Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri

The Contributions of Muslimism to Civilization at Golden Age

Tâhirü'l-Mevlevî*

Sadeleştirilen: Emine PEKÖZ^a

^aİslam Tarihi AD,
İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İğdır

Received: 06.06.2017

Received in revised form: 23.10.2017

Accepted: 06.06.2017

Available online: 20.03.2018

Correspondence:

Emine PEKÖZ

İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

İslam Tarihi AD, İğdır,

TÜRKİYE/TURKEY

pekozemine@hotmail.com

* (1877-1951) tarihleri arasında yaşayan Tâhirü'l-Mevlevî'nin, edebiyat, edebiyat tarihi ve şiir alanındaki eserlerinin yanı sıra İslâm Tarihi ve Medeniyeti alanında çeşitli dergilerde yazdığı yazıların bir kısmı sadeleştirilerek basılmıştır. Ayrıca müderrislik vazifesi de yapan müellif, Burhân-ı Terakki ve Rehnûmâ-yı Füyûzât mekteplerinde Farsça ve İslâm Tarihi dersleri okuttu. Beyânülhak, Sırât-ı Müstakim ve Sebilürreşâd'da İslâm tarihine ve günlük meselelere dair yazıları yayımlandı. 1914'te kurulan Dârü'l-hilâfetü'l-aliyye medreselerinde müderrisliğe getirildi ve İslâm Tarihi ve İslâm Medeniyeti dersleri verdi. 29 Temmuz 1920'den itibaren Mahfil dergisini çıkarmaya başlayan yazarın İslâm Tarihi ile ilgili yayınlanan yazılarının bu bölümünü Osmanlıca'dan sadeleştirdik. Ayrıntılı bilgi için bkz. Âlim Kahraman, "Tâhirü'l-Mevlevî", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, c.39, ss. 407-409. (sad.)

ÖZ Tahirü'l-Mevlevî müderris olarak verdiği dersler sırasında öğrencileri için hazırladığı İslam Tarihi ve Medeniyeti derslerinden bir örnek olarak aşağıdaki metni kaleme almıştır. Daha sonra Mahfil dergisinde yayınladığı bu yazılar "Asr-ı Saadette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri" adını taşımakla beraber, konu itibarıyla daha ziyade Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinden önce Hicaz bölgesinin dinî yapısını anlatır. "Müslümanlık Niçin Hicaz Kitasında Zuhûr Etti?" sorusunun cevabı olarak bölge insanının özgür oluşunu öne sürer. "Müşrik Arapların Meşhur Putları" ve "Câhiliye İtikatları" bölümlerinde ise Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın mücadele ettiği pagan inanışlarını ele alarak putlar ve putperestlik üzerine ayrıntılı bilgi verir. Bunları okurken dinî inançların zamanla değişimi veya tahribatının, insan toplulukları arasındaki etkileşime nasıl dayandığını anlayabiliriz. Kıtalararası bir ticaret metayı nasıl taşınabilirse din de aynı oranda taşınabilir bir kültürel malzemedir. Dolayısıyla, dinî tahribat ya da hidayet insanoğlunun tebliğ çabasının sonucudur. Nihayet Müslümanların medeniyete en büyük hizmetleri, onların bütün dünyaya Allah'ın varlığını ve birliğini duyurma gayretleri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Câhiliye; Hicaz; müşrik; put; putperestlik

ABSTRACT Tahirü'l-Mevlevî has written this article as an example of Islamic History and Civilization lessons that he prepared for his students during he gave lesson while he was teacher. Though he published this writings on Mahfil Journal under the name of "The Contributions of Muslimism to Civilization at Golden Age", actually they explain religious construct of Hejaz Area before Prophet Mohammed (peace be upon him) not being prophet. He suggest that to be free of area's public in response to question of "Why did Muslimism Manifest itself in Hejaz Area?". He mentions pagan beliefs which Prophet Mohammad and Koran had struggled with and examines idols and idol worship in chapters of "Famous Idols of Pagan Arabs" and "Jahiliyyah Beliefs" in detail. We can understand that how changing or destruction religious beliefs in progress of time grounded to interaction among people when read this texts. Just as a cross-continental trade material is portable, religion is also portable cultural material evenly. So, religious corruption or the right way is result of human advice. Finally, the supreme contribution of muslims to civilization is their effort on advising the existence and oneness of Allah.

Keywords: Jahiliyyah; Hejaz; pagan; idol; idol worship

I¹

Dârü'l-hilâfeti'l-âliyye medresesinin kuruluşunda bu aciz kul da birinci ve ikinci sınıfların üçüncü şubelerinin siyer muallimliğine tayin edilmiş ve her sene mesai mükâfatı olarak terfi edilip altıncı sınıfın İslâm Tarihi ve İslâm Medeniyeti Tarihi müderrisliğine getirilmiştim.

Mektep ve medreselerimizde, muallim ve müderrislere müfredat programı vermek âdet olmadığından bana da “İslâm Medeniyeti Tarihi okutacaksınız” denilmiş ve ders programı adeta keyfime bırakılmıştı. Düşündüm. Türkiye’de yalnız İslâm Medeniyeti’ni konu edinen bir eser bulunmadığı gibi Arapça ve Acemce böyle bir kitap yazıldığını da bilmiyordum. Corci Zeydan’ın kitabı ise Asr-ı Saâdet ve Dört Hali-fe’yi gayet özet bir şekilde anlatarak, Emevîler ve Abbasîler zamanlarına dair bilgi veriyor. Bilindiği gibi; onlardan biri Rum, diğeri İran medeniyetlerini esas kabul etmişlerdir. Bunun üzerine benim düşünceme göre İslâm Medeniyeti için o kitap da bana kaynak olmayacaktı. Çünkü ben Asr-ı Saâdet’te yayılan hakikî medeniyeti anlatmak istiyordum. Allah’ın yardımına dayanarak amacıma ulaşmak için azmettim. Çeşitli kitaplara başvurarak iyice bilgi topladım. O bilgileri ilim öğrencilerime yazdırdım. Sınav pek parlak oldu. Bu önemsiz çalışmamı takdir için, Musa Kâzım Efendi’nin görevde bulunduğu şeyhülislamlik makamından bir takdirname geldi. Devamını ben de gelecek sene yazar ve yazdırırım diyordum. Fakat takdirnamenin gelişinden on-on beş gün sonra müderrislikten azledildiğimi işittim ve ikinci olarak eşsiz bir mükâfat gördüm.

Tabii olarak artık ihtiyaç olmadığından yazmaya devam edemedim. Yazdıklarımın ziyan olmaması için bir kısmını özgün haliyle yayınlattım. Yayınlanmamış kısımlarından bir haylicesi duruyordu. Bu defa hepsini birden tertip sırasıyla Mahfil dergisine geçirmeye karar verdim. Yanılmıyorsam eserim bu alanda ilk defa yazılmıştır. Kendisinin ilk oluşu dolayısıyla hata ve yanlıştan arınmış olamayacağından, yazarının acizliği itirafı pek tabiidir. Değerlendirmesini yapacak uzman kişilerin uyarılarını merak ediyorum. Zaten böyle bir eser yazımını âlimlerimiz benim gibi bir âcize bırakmamalıydılar.

MÜSLÜMANLIK NİÇİN HİCÂZ KITASINDA ZUHÛR ETTİ?

İslâm medeniyetinin hidayet ışığı, Ortaçağ² zarfında ve milâdın yedinci asrı başlarında Hicâz kıtasında görünmeye başladı. Çünkü Resûlullah orada doğdu ve yine orada, bütün beşeriyetin muhtaç bulunduğu hakikî bir medeniyetin yayılması için gönderildi.

Bilindiği gibi Hicâz kıtası, Arap Yarımadası’nın içindedir. Arap Yarımadası ise Asya’nın güneybatısında, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanmış ve batıdan Şap Deniziyle,³ güneyden Aden Körfezi ve Hint Deniziyle, doğudan Umman Denizi ve Basra Körfeziyle, kuzeyden el-Cezire ve Suriye hatlarıyla çevrilmiştir. 3 milyon 157 bin kilometre ortalamasında bir yarımada olup çoğu kısmı kumsal çöllerden ve taşlık dağlardan ibarettir.

Coğrafi yapısı dolayısıyla boş olan bu yarımada, eski zamanlardan beri sömürgeci kavimlerin hırs dolu nazarlarını üzerine çekmemiş ve meşhur cihangirlerden hiçbiri, el değmemiş bu toprakları çiğnemeyip, özgür halkını da kayıt altına almamıştı.

¹ Tahirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı bu makale serisi, Zilkâde 1338 - Ramazan 1344 (Temmuz 1920 - Mart 1926) tarihleri arasında altmış sekiz sayı olarak yayımlanan Mahfil dergisinin ilk sayısından itibaren yayınlanmıştır. (sad.)

² Tarihin ortaya çıktığı zamandan Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışına, yani 476 miladi tarihine kadar olan asırlar (İlkçağ), bu tarihten Doğu Roma İmparatorluğu’nun yıkılışına yani miladın 1453’üncü yılına kadar geçen devirler (Ortaçağ), ondan sonraki zamanlar da (Yakınçağ) olarak tabir edilir. Resûlullah 569 yahut 570 miladi tarihinde doğmuş, 43 yaşında iken halkı davet için gönderilmişti. Şu halde İslâm medeniyetinin başlangıcı 612 yahut 613 miladi senesi olur.

³ Kızıldeniz. (sad.)

Irak'tan İran'a, Suriye'den Bizans'a komşuluğu nedeniyle bu iki devletin o döneme ait bazı medeniyet özellikleri yarımadanın bazı kısımlarına girebilmişse de iç kısımları, bedeviliğin saflığını muhafaza etmiş ve bu sâfiyet, o kısımlar hakkında pek hayırlı olmuştu.

Zira İran ve Bizans hükümetleri, servet ve medeniyet açısından buldukları asra göre son dereceye kadar yükselmiş olmakla beraber, mezhep ve meşrep hususunda ise son dereceye kadar alçalmıştı.

O kadar ki biri, kendi eliyle yaktığı odunların alevi karşısında tapınma secdesine kapanmakta, diğeri ise putperestliği bırakıp Hristiyanlığı kabul ettiği halde, *ekânim-i selase*⁴ den yani *Baba, Oğul, Kutsal Ruh*'tan ibaret üçlü bir tevhidi hak sanmaktaydı.

Yine bunlardan birinin bir hükümdarı olan Kubad, Mazdek adındaki bir sosyalistin işbirliği teklifi üzerine ülkesini Hürmüz ve Ehrimen'e teslim etmiş, diğerrinin bir hükümdarı olan Justinyen de binlerce kucaktan arta kalan bir kadını imparatoriçelik makamına çıkarmıştı.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, hakikî medeniyetin yayılması için görevlendirdiği Resûlullah'ı, İran ve Bizans devletlerinin hükmüne girmeyen ve onların medeniyete özgü fesadına bulaşmamış olması yönüyle yaratılış sâfiyetini ve fitrî hürriyetini muhafaza etmiş olan Hicâz kıtasından peygamber olarak gönderdi.

II⁵

CÂHİLİYE İTİKATLARI

Hız. Muhammed peygamber olarak gönderildiği esnada Arap Yarımadası sâkinleri, dinî itikat hususunda karma karışık bir haldeydi. Irak'taki Hireliler, komşu oldukları İranlıların Mecusîliği'ne katılmış; Suriye'deki Gassânîler, komşu oldukları Bizans hükümetinin Hristiyanlığına, Medine ve Yemen havalisindeki bazı kabileler de oradaki Yahudilerin dinine kapılmıştı. Bunlardan başka Sabîî ve Dehrî mezhebine girenler de vardı. Ekseriyeti ise putperestler teşkil ediyordu.

Hicâz, Yemen ve Amâlika kabilelerine, Resûlullah'ın peygamber olarak gönderilişinden tahminî yirmi asır önce, İsmail aleyhisselâm peygamber olarak gönderilmiş, fakat aradaki zaman farkı ve halkın cehâleti yüzünden dinî hükümler unutulmakla beraber bazı kalıntılar, özellikle ilâhî tevhid akidesi hicretten yedi sekiz asır öncesine kadar muhafaza edilmiş olduğu halde, Mekke'de başkanlık mevkiine geçen Amr b. Luhay adındaki bir adam tarafından tevhid fikri halkın zihninden silinmişti.

Çünkü bu adam tedavi için gittiği Belkâ taraflarında gördüğü putlardan bir tanesini Mekke'ye getirip herkesi buna tapmaya sevk etmiş ve putperestlik Hicâz bölgesinde bu suretle yayılmıştı.

Amr b. Luhay'ın getirdiği putun adı Hübel idi ki insan şeklinde olup taştan yontulmuş, bundan sonra da pek çok put icat edilerek Kâbe'nin içine ve dışına toplam üç yüz altmış tane put konulmuştu.

Hurma ile keş⁶ yahut hurma ile yağdan yapılan bir yemek demek olan *hays* dan put yapıp tapınanlar ve sonra kılığa uğrayıp o putu yiyenler⁷ bulunduğu gibi, rastgele ele geçen taşlara tapıp, sonra da uygun-suz bir şekilde o taşlarla tuvalet temizliğini yapanlar ortaya çıkmıştı.

⁴ Üç uknûm, teslis. Sözlükte "üçleme" anlamındaki teslis kelimesi İslâm geleneğinde Hristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) ilâhîlik anlayışını ifade eder. Bkz. Jacques Waardenburg, "Teslis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, c.40, ss. 548-549. (sad.)

⁵ Bu kısım birinci kısmın devamı olarak yazar tarafından Mahfil dergisinin Zilhicce 1338 (Ağustos 1920) yılında yayımlanan 2. sayısında yer almaktadır. (sad.)

Hiz. Peygamber, “Ey insanlar! Allah’tan başka ilâh yoktur deyiniz” şeklindeki yol gösteren tembihiyle hak yoldan sapan bu insanları ikâz etti. Kur’ân’da “*Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Rahman ve Rahim olan o zattan başka tapınılacak başka hiçbir ilâh yoktur*” gibi ayetlerle sahih olan inancın tevhid hakikati olduğunu telkin etti. Ve “*Yerde ve gökte Allah’tan başka bir ilâh olsaydı yer ve göklerin düzeni bozulurdu*” kat’i deliliyle Allah’ın varlığına ortak koşmaya imkân bulunmadığını isbât etti.

Hicâz’da putperestliğin nasıl yayıldığına ve tapınılan meşhur putların hangileri ve ne gibi şeyler olduğuna dair efsanelerden buraya bir bahis alınmasına lüzum gördüm.

Yemen ve Şâm tarafları karıştırılmaksızın Hicâz kıtasındaki putperestliğin zuhûru, hicretten yedi, sekiz asır evvel ve milâdın birinci yahut ikinci asrıdan daha önce değildir. Zirâ Ebû Hüreyre (r.a.)’ın, “Resûlullah’tan işittim ki, Eksem bin El-Cevn’e hitâben, “Cehennemî gördüm. Orada Amr bin Luhay bin Kamia bin Handef’in bağırsaklarını ateşler içinde sürer bir halde gördüm. Ya Eksem! Senden ona, ondan sana daha çok benzeyen kimse görmedim” buyurdu. Eksem, “Ya Resûlullah! Şu benzerliğin bana sebep olmasından korkarım” dedi. Hiz. Peygamber, “Hayır, Korkma sen mü’minsin, o kâfirdi. Öyle ki önce Hiz. İbrâhim’in dinini değiştirmiş ve *Bahîra, Sâ’ibe, Vesile ve Hâmiye*’yi kabul etmişti.” meailindeki hadis-i şerifin delil olduğu manadan çıkardığımızı göre Hicâz’da, Hiz. İbrahim’in Hanif dinini değiştiren Amr bin Luhay bin Kamia bin Handef denilen adamdı. Bu adamın Benî Huzâa reisi olduğu mâlum ise de ne-sebi itibariyle Kahtanî yahut Adnanî, diğer bir ta’birle Yemenli yahut Hicâzlı olduğunda ihtilaf vardır. Bazı tarihçiler bu ihtilafı halletmek üzere, “Mekke’yi istilâ ederek Cürhümîleri sürgün eden Benî Huzâa reisi Hâris bin Amr Muzeykîyâ, Hiz. Peygamber’in büyük dedelerinden İlyas bin Mudar’ın oğlu Kamia bin Handef’in⁸ eşi olan bir kadınla -kocasının vefâtının ardından- evlendi ve o esnada hâmile bulunan kadın sonradan Luhay lakabını alan Rabiâ’yı doğurdu. Hâris bin Amr doğan oğlanı evladı gibi severek büyüttü” demişlerdir.

İşte bu Rabiâ’nın yadigarı Amr bin Luhay,⁹ nâm-ı diğer Luhay’ın oğlu olup Huzâalıların başkanlığına ve Beytü’l-Harem civârının liderliğine geçerek iyilik ve ikrâm ile herkesin güvenini elde etmiş ve her ne emrederse itâat görececek bir dereceye gelmişti. Amr bin Luhay, bir defa Şam tarafına doğru bir seyahat yaptı ve Belkâ taraflarındaki Amâlika kabilesinden geride kalanların bir takım taşlara taptığını gördü. Bu yaptıklarının ne olduğunu sorduğunda:

-Bunlar, bizim ilâhlarımızdır! cevabını alınca;

-Aman bir tane de bana verin, diyerek Hübel namındaki meşhur putu bir deveye yükletip Mekke’ye götürdü ve Kâbe’nin civarına va’z edip ona tapınılmasını emretti. İşte Hicâz’daki putperestlik bu suretle başladı.

Bundan önce ise zaman farkı ve ilim irfan yoksunluğundan, İbrahim ve İsmail aleyhisselam’ın dinleri unutulmakla beraber, Hicâz bölgesindeki Arab’ın hiç olmazsa tevhid itikadı geçerli olan bir inançtı. Nitekim “İlyas’a sövmeyin. Zira o mü’min idi” mealindeki hadis bunu doğrulamaktadır.

⁶ Türk mutfağında “keş” denilen kurutulmuş top top, kesilmiş süt ürünüdür. Arap mutfağında kesilmiş süte “kaşk”, arpa ile yapılmış, kesilmiş süt ürününe “kaşkin”, top top kurutulmuş ayran tortusuna ise “kaşka” deniyordu. Bkz. Ülkü Menseure Solak, *Resûlullah’in Sofrası*, Nesil Yay., İstanbul, 2015, s.156. (sad.)

⁷ Bunlar Yemâme’deki Benî Hanîfe efrâdı idi ki “Benî Hanîfe sîti akibete ve helâke uğramak hususunda ilâhlarından çekinmediler de kıtlık ve açlık zamanında onu yediler” mealinde olmak üzere haklarında şöyle bir kıta söylenmişti: “Hanîfe Rabbini yedi, kıtlık ve açlık zamanında / Korkmadılar Rablerinden, sîti akibet ve helakten”

⁸ Handef, Hiz. İlyas’ın zevcesi Leyla binti Hilvan bin İmran’ın lakabıdır ki Kamia bin İlyas’ın validesidir.

⁹ Amr b. Luhay’ın 300 sene yaşama ve torunlarından 1000 cengâver görmüş olduğu hakkındaki rivayet efsanedir.

III¹⁰

MÜŞRİK ARAPLARIN MEŞHUR PUTLARI

İlyas'ın vefatıyla Nebevî hicret arasında ise sekiz dokuz asırlık bir zaman vardır. Çünkü yine Hz. Peygamber'in dedelerinden Ka'b bin Lüey bin Fihri bin Mâlik bin Nadr bin Kinâne bin Hüzeyme bin Müdrike bin İlyas'ın vefatıyla Fil vakâsı arasında 560 sene geçmiş ve adı geçen zâtın vefat tarihinin, Fil yılından önce Kureyşliler tarafından tarihin başlangıcı olarak kabul edildiği tarihî kayıtlardandır. Kâbe'nin inşasından İlyas'a kadar olan zaman 250 yıl farz edilir ve buna Kâbe'den hicrete kadar olan altı yüz küsur sene ilave edilirse toplam müddet dokuz asır olarak tahmin edilir, İlyas'ın gelininden doğan Luhay'ın oğlu Amr'ın doğup büyüüp halkı dalalete sürükleyecek kadar yaşadığı aşağı yukarı yüz sene gibi bir müddet, bu toplam dokuz asırdan çıkarılırsa geriye yaklaşık sekiz asırlık bir süre kalır.

Hübel'in, Kâbe nezdinde ilâh kabul edilmesi, birtakım putların daha ilâh olarak tanınmasının başlangıcı oldu. Umumî cehâlet de bunun süratle yayılmasına yardım etti. Her kabile, hususî ilâhları olmak üzere Harem-i Şerif'e bir put getirip Kâbe'nin içine yahut dışına koydu. Bu suretle Kâbe'nin içi ve dışındaki putların sayısı üç yüz altmışa kadar çıktı. Kureyş müşriklerinin en meşhur putları şunlardı: Hübel, İsfâf, Nâile, Vedd, Suvâ, Yâğûs, Ye'ûk, Nesr, Lât, Uzzâ, Menât. Bunlardan Hübel'in, Amr bin Luhay vasıtasıyla Belkâ taraflarından getirildiğini yukarıda yazmıştım. Burada da ona dair bazı malûmat nakledeceğim.

Hübel: Züfer veznedir. "Çoğalt Allah'ım ve Şahım" manasına gelen "Hâbil" den türediğini zannediyorum. Yahut "helak anlamını ifade eden "hebel" dendir. Güya bu puta tapmayanın helak olacağı kuruntusuyla bu şekilde adlandırılmıştır. Veya ganimet dağıtmaya yarayan "hebel" ve "hebele" dendir. Sanki ona ibadetin ganimet sayılması gerektiği fikriyle böyle adlandırılmıştır.¹¹

Hübel, Kinâne kabilesinin ilâhı olup Kureyş de ona tapardı. Kinânîler de buna karşılık Kureyş'in, Lât ve Uzzâ adındaki putlarına taparlardı. Hübel, Arap kabilelerinin anlayışında muhterem ve muazzam olup, hepsi tarafından senede bir defa ziyaret edilirdi.

Ebû Münzir Hâşim bin Muhammed der ki: Kureyş'in, Kâbe'nin dâhil ve hâricinde birçok putları vardı. Madden ve manen en büyükleri Hübel denilen put idi ki işittiğime göre insan şeklinde olup kırımızı akikten yapılmıştı. Sağ eli kırılmış olduğu için altından bir el yapılıp takılmıştı. Önünde *akdâh* adı verilen yedi tane ok dururdu ki bunlarla fal açılır, kur'a çekilir ve niyete bakılırdı. Hatta Abdullah'ın kurban edilmesi meselesinde Abdulmuttalib de bu oklarla taksimde bulunmuştu.

Ebû Süfyan'ın Uhud Savaşı'nda "Şanı yüce Hübel" diye iftihar ettiği bu uğursuz put idi ki o iftihara karşı Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in emri ile "Allah en yüce ve en büyüktür" demişti. (*Mu'cemu'l-Buldan-Yâkut Hamevî*)

İsfâf: "*kitâb*" ve "*sihâb*" vezninde bir özel put ismidir ki Amr bin Luhay el-Huzaî adındaki kimse onu Safâ'ya ve Nâile adındaki putu da Merve'ye dikmiştir. Onlar için Kâbe'nin karşısında kurbanlar kesilirdi. Onların Cürhüm kabilesinden iki kimse olduğu da söylenmiştir. Kâbe'de zina ettikleri için lanetlenip taş olmuşlardı. Zamanın akıp gitmesiyle Kureyş kabilesi onlara tapar hale geldi. *Kâmus Tercümesi*, "İsfâf

¹⁰Bu bölüm Muharrem 1339 (Eylül 1921) de Mahfil dergisinin 3. sayısında yayınlanmıştır. (sad.)

¹¹ Yâkut Hamevî, *Hübel* kelimesini *Habil*'den türetmeye çalışıyorsa da bu lafzın *Baal* yahut *Ba'*'dan türediğini zannediyorum. Bilindiği gibi Keldânîler, Asûrliler ve Fenikeliler, kraldan kinaye olan büyük putlarına *Ba'*, *Bel*, *Be'* derler ve gayet insan cismi şeklinde yapılan heykelin iki elinde tuttuğu bir sunakta insanları boğazlayarak çocukları kutsal mezarlara kurban ederlerdi. Hübel putunun Belkâ taraflarından getirilmiş ve insan şeklinde bulunmuş olduğuna dair bir rivâyet bulunması, zannımca doğrulanmış gibi görünmektedir.

hemzenin kesriyledir. İsfâf ve Nâile, Mekke'de iki puttu. İbn İshak der ki, "Bunlar İsfâf bin Bağa ve Nâile binti Zi'b yahut İsfâf bin Amr ve Nâile binti Süheyl isminde iki fâcir olup Kâbe dâhilinde zina ettikleri için taş kesilmişler ve halka ibret olsun diye Safâ ve Merve tepelerine konulmuşlardı. Sonra Amr bin Luhay, bunların ilâh kabul edilmelerini emretti. Kusay bin Kilab da bunları Harem-i Şerif'e getirtip birini Kâbe'nin yanına, diğerini de Zemzem kuyusunun civarına koydurdu. İki arasında kurbanlar kesilir ve tavaf esnasında üzerlerine el sürülürdü..." (*Mu'cemu'l-Buldan-Yâkut Hamevî*)

Ben de İsfâf ve Nâile hakkında *Kâmus* ve *Mu'cemu'l-Buldan*'dan naklettiğim bu rivâyetin oldukça efsanevî olduğunu itiraf ederim. Fakat bugün bize efsanevî görünen rivâyetin asıllarının aranması halinde bir hakikat yönünün bulunmaması mümkün değildir. *Bir şey olmadan insanlar bir şey demez*¹² derler. Bir olay olur, ağızdan ağıza aktarılır. Her aktarımda bir şey eksiltmek yahut eklenmek suretiyle bir müddet sonra bambaşka bir şekle girer. Bundan dolayı da bir tarihî olay hurafe dolu ve efsanevî bir rivâyet hükmünü alır. Şimdi bu değerlendirmeye göre İsfâf ve Nâile konusunu inceleyelim.

İsfâf isminde bir adam, Nâile adında bir kadın varmış. Bunlar, Harem-i Şerif etrafındaki ıssız dağları ve تنها çölleri bırakmışlar da gelmişler, Kâbe'nin içinde bir fenalıkta bulunmuşlar. Bu olmaz bir şey değildir. Her kavmin fâsıkı, her milletin fâciri vardır. Mucize devesini boğazlayan, Zemzem kuyusunu kirleten insanlar, Beytullah içinde de zina edebilirler. Sonra bu fâcirler, yaydıkları fenalığın cezasını görmüşler, Allah tarafından lanetlenip taş kesilmişlerdir. Allah'ın kudret ve azâmetine göre bu da olmaz şey değil. Fakat bu azâmet, her akıllının ufaklık beynine sığmaz. Onları inandırmak için denebilir ki, İsfâf ile Nâile, o edepsizliği icra ederken yakalanmış, ihtimal ki Kâbe'nin huzurunda taş tutularak kanlara bulanmış ve yılan öldürülür gibi kafaları ezilmiş. İlelebet teşhir ve rezil olmaları için de kabataslak heykelleri yapıp Safa ve Merve tepelerine konulmuştur.

Zaman geçtikçe bu heykellerin buraya konulmalarının hikmeti unutulmuş ve haklarında türlü türlü rivayetler çıkarılmış, daha sonra ise Amr bin Luhay tarafından da o hikâyeler aptalları ilâhlık mertebesine çıkarmak için kullanılmıştır.

IV¹³

Vedd: Dûmetü'l-Cendel'de dikilmiş olup Kudâ'a kabilesinin ilâhıydı. İbnü'l-Kelbî der ki, Mâlik bin Hârise'ye, "Vedd'i bana iyice anlat" dedim. Şu şekilde tarif etti, "Vedd gayet büyük bir erkek heykeliydi. Üzerine bir üstlük (*ridâ*) ve içlik (*izâr*) bağlanmış ve boynuna kılıçla yay asılmış olduğu halde tasvir edilmişti. Önünde üç bayraklı bir mızrak (*harbe*) ve içi ok dolu bir ok torbası (*tirkeş*) vardı. Amr bin Luhay bunu Cidde sahilinde¹⁴ bulup Kudâ'a kabilesinden Avf bin Uzre isminde birine vermiş, o da Dûmetü'l-Cendel'e götürüp bu puta tapmaya başlamış ve doğan erkek çocuğa ilk kez Abdu Vedd ismini vermiştir ve bundan sonra Abdu Vedd ismi Araplar arasında yayılmıştır. Abdu Vedd, oğlu Âmir el-Acdâr'ı bu putun muhafızı (*sâdin*) yani hizmetlisi (*hâdim*) tayin ettiği için Vedd'in bakımını, Âmir el-Acdâr üstlenmiş ve bu vazifeyi torunlarına miras bırakmıştır. Halid bin Velid, Hz. Peygamber'in emriyle Vedd'in kırılıp yıkılması için görevlendirildiğinde vazifesini yerine getireceği sırada, Abdu Vedd oğulları ile Amir el-Acdâr oğulları tarafından engellenmeye çalışılmışsa da Katan bin Şüreyh ile Dûmetü'l-

¹² Metnin aslında Farsça bir deyiş olarak geçen bu söz Türkçe'deki "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz." atasözüyle aynı maksada binaen söylene gerektir. (sad.)

¹³ Bu kısım Rebiulâhîr 1339 (Aralık 1920) de Mahfil dergisinin 6. sayısında yer almıştır. (sad.)

¹⁴ Vedd ile beraber Suvâ, Yâğûs, Ya'ûk, Nesr adındaki putların Hz. Nuh'un kavmi tarafından tapılan putlarla aynı putlar olduğu ve Amr bin Luhay tarafından Cidde sahilinde kumlar altında bulunduğu hakkındaki rivayet delile muhtaçtır.

Cendel emiri el-Ukaysir'in amcasının oğlu Hassan bin Mesâd'ın öldürülmesi üzerine müdâfaadan vazgeçilmiş, Vedd denilen put da yıkılarak parça parça edilmiştir. (*Mucemu'l-Buldan- Yâkût Hamevî*)

Suvâ: Sözlükte “*garab*” ve “*sihâb*” vezindedir. Nitekim İmam Halil “O şımarık zenginler halka, ‘*Tanrılarınızı asla terk etmeyin. Hele de Vedd, Suvâ, Yâğûs, Ya’ûk ve Nesr adlı putlara bağlılıktan vazgeçmeyin dediler*” ayetinde¹⁵ bu adı fethayla okumuştur. Ayrıca bu put, Hz. Nuh zamanında putperestlerce tapınılan ancak sonrasında tufan sebebiyle toprağın altına gömülen ilâhlarının adıdır. Bundan bir zaman sonra İblis bu putu dışarıya çıkarmış ve Huzeyl kabilesine güzel göstererek yeniden tapmaya teşvik etmiştir. Her bahar mevsiminde ona hac ve ziyaret yapılırdı. (*Kamus Tercümesi*)

Yâkût Hamevî'nin dediğine göre; Suvâ, Yenbu arazisinde bulunup Ruhât denilen mevkide dikilmiş ve Huzeyl kabilesi tarafından ilâh kabul edilmişti. Amr bin Luhay, bunu da diğer putlar gibi Cidde sahillerinde bulmuş ve Huzeyl kabilesinden Hâris bin Temîm bin Sa'd bin Huzeyl'e verip ilâh kabul edilmesini tavsiye etmişti.

Bu put kadın şeklindeydi. Hicretin 8. senesinde Amr bin Âs, Hz. Peygamber'in emriyle gidip Suvâ'yı kırdı ve puthanesini yıktı.

Yâğûs ve Ya'ûk, aslan ve at şeklinde iki put olup Yâğûs, Yemen'de En'am¹⁶ denilen yerde; Ya'ûk da Hayvân adındaki mevkide dikiliydi. İkisine de Yemen kabileleri tapardı.

Nesr: Amr bin Luhay, bulduğu beş puttan biri olan bu putu Ma'dî-kerîb isminde birine vermiş, o da götürüp Belhâ¹⁷ adındaki mevkiye dikmişti. Zû Nuvâs lakaplı Himyerî hükümdarı, halkını yahudileştirinceye kadar Himyerîler buna tapınırlardı. (*Mucemu'l-Buldan-Yâkut Hamevî*)

Lât: “ta”nın şeddelenmesiyle okunan bir put adıdır.¹⁸ İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid ve İbn Mu'temir gibi bir grup âlim, zikredildiği üzere kelimeyi şeddeli okudular. Allah-u Teâla'nın buyurduğu “(Ey Müşrikler!) Lât ve Uzzâ'ya ve şu üçüncü put olan Menât'a ne demeli?” ayetinde geçen “lette's-sevîk”ten¹⁹ ism-i faildir. Câhiliye'de bir kişi vardı ki daima hac mevsiminde o putun yanında yağla keşkek yapıp hacılara yedirirdi. Ondandır onun ismiyle o putu adlandırdılar. Mütercim der ki; Aslında o put, sözü geçen yerde buğday ununu su ve yağla karıştırıp insanlara yediren adamın²⁰ suretindedir. Lât, Sakîf kabilesinin; Uzzâ ise Gatafân kabilesinin putlarıydı. Sonradan çok kullanılmasıyla kelimedeki “ta” harfi kaldırıldı. Bazı müfessirlere göre bu kelime “lüey” maddesinin filidir, vav harfi elif harfine çevrilerek “leyy”²¹ şeklinde okunur. Onu tavaf ettiklerinden dolayı böyle isimlendirilmiştir. Bazılarına göre ise kelimenin aslı “Lâh” idi. “he” ile okunduğunda ilâh ve ma'bud manasındadır. Putların gerçek ilahtan eksikliğinden dolayı bu kelimedeki “ha”yı kaldırdıktan sonra kelimeye dişilik alameti olan “ta” ekleyip bu kelimeyi de zanlarınca ilaha yaklaşma vesilesi olacak adı geçen putlar için kullandılar.

Ya da “ta” harfi “he” harfinden dönüşmüştür. Bazı âlimler bu son görüşü tercih ederler. Öyleyse lafza-ı celilenin kelime kökünü ortaya koyanlara göre bu kelimenin aslının *Lah* olması tercih edilmelidir.

¹⁵ Nuh Sûresi 71/23.

¹⁶ Aslında En'am, bu putun dikildiği yerin değil verildiği kişinin adıdır. Yâğûs, Amr bin Luhay tarafından En'am bin Amr el-Murâdî'ye verilmiş, Mezhic tepesine dikilmiştir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm (Putlar Kitabı)*, çev. Beyza Bilgin, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016, s.103. (sad.)

¹⁷ Se'be (sad.)

¹⁸ Câhiliye döneminde Sakîf kabilesine ait olan bir puttu. Uzzâ ile beraber Araplar arasında itibarı büyüktü. Täif'te dört köşeli bir taşın üzerine konulmuş ve üstüne de Kâbe benzeri bir mabed yapılmıştı. Arap Yarımadası'nın her tarafından ziyaretine gidilirdi. İslâmiyet'in zuhuru üzerine adı geçen put, Hz. Peygamber'in emriyle parçalanıp yakılmıştır. (*Medeniyyet-i İslâmiyye Tarihi*)

¹⁹ Sevîk: Kavut dedikleri unu su ile karıştırıp tava içinde helva gibi pişirirler.

²⁰ Arapça'da özellikle arpa, nadiren de buğday ununu su veya yağla karıştırmaya “lette's-sevîk”, bu işi yapana da “lat” denilmektedir. Bkz. Tefvik Fehd, “Lât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c.37, s.107. (sad.)

²¹ Arapça'da yönelmek anlamındadır. (sad.)

Zira Araplar, putlarına *Lah* adını verdiler ki tapınılan demektir. Ulaşılmaz ve yüce manasına da gelir. (*Kamus Tercümesi*)

“... Lât: Sakîf kabilesinin taptığı bir putun adıdır. Denildiğine göre Lât bir kaya idi. Üzerinde Sakîf kabilesinden biri oturup hacılara yağ ve süt satar, Amr bin Luhay’a da oralara geldikçe keşkek yapardı. Bu adam ölünce Amr bin Luhay, “Keşkekçimiz ölmedi, şu kayanın içine girdi” diyerek Sakîf kabilesini ona tapmaya teşvik etti ve bu kayanın üstüne bir puthane yaptırdı. Denildiğine göre bu kaya beyaz ve dört köşeli bir taş olup üzerine bir puthane yapılmıştı. Sakîf kabilesinin Müslüman olması üzerine bu puthanenin yıkılması için Hz. Peygamber tarafından emir verildi. Bu iş için görevlendirilenlerden biri de Ebû Süfyân bin Harb idi. Bu kaya, şu an Tâif’teki Mescid-i Şerif’in alt tarafındadır.

İbn Habîb’in dediğine göre Lât, Sakîf kabilesinin ilâhı olup Tâif’te bir kaya üstündeydi. Sakîf kabilesi, Lât puthanesini Kâbe’ye benzetir ve ziyaretine giderdi. Puthanenin üzerinde bir örtü olduğu gibi, hizmetlileri de vardı ve bu hizmetliler Ebû’l-Âs bin Ebî Ye’sâr bin Mâlik bin Sakîf ailesindendi. Resûlullah, Ebû Süfyân bin Harb ile Muğîre bin Şu’be’yi gönderip Lât puthanesini yıktırdı.

Ebû’l-Münzir de bu konuda şu bilgiyi verir; Lât, Tâif’te olup Menât’tan sonra ilâh kabul edilmiştir. Bu put dört köşeli bir kayaydı. Yanında bir Yahudi keşkek yapardı. Sonradan bu kayanın üstüne bir bina yaptılar ve Kureyş ile beraber bütün Araplar ona taptılar. Zeyd el-Lât, Temîm el-Lât gibi isimler, bu münasebetle konuldu. Lât putu şimdiki Tâif mescidinin sol minaresinin bulunduğu yerdeydi. (*Mucemu’l-Buldan-Yâkut Hamevî*)

Lât putuna, daha doğrusu ilâhına *Rabbe* denildi ki bu kelimenin, *en büyük yardımcı* ve *büyük ev* manasına geldiği *Kâmus* tercümesinde yazılmıştır. Aynı şekilde Mezhic kabilesinin Kâbe’yi taklit için yaptıkları ve İslâm’ın gelişinden sonra yıkılmış oldukları putun da *Rabbe* şeklinde isimlendirilmiş olduğu yine *Kâmus*’ta geçmektedir.

V²²

Er-Rabbe: “*habbe*” vezninde Mezhic (*meclis veznindedir*) kabilesine mahsus bir putun adıdır. Kâbe’yi taklit ederek onu inşa ettiler ve buradaki putlarına ibadet etmeye başladılar. İslâm’la şereflendikten sonra onu yıktılar. Ayrıca Rabbe, Tâif’te Sakîf kabilesine mahsus Lât adındaki taştan yontulmuş putun ismidir. Nitekim gerçekleşen şu hadisede de aynen şöyle geçmektedir; “Urve bin Mes’ud, İslâm’a girdikten sonra kavmine döndü ve yurduna geldi. Daha sonra Rabbe’ye uğramadan, önce kavminin dinini yalanladı.” Yani burada bahsi geçen Rabbe, Lât’tır. Ayrıca Rabbe, büyük saray ve büyük ev anlamına gelir. (*Kamus Tercümesi*)

Gatafân kabilesi de Beride yurdunda *Buss* adını verdikleri, Kâbe’ye benzer bir bina inşa etmişse de bu durumu hazmedemeyen Kâbe taraftarları tarafından Buss’in bekçisi ve mimarı öldürülmüştü. Buna dair *Kamus* tercümesinde şu bilgiye yer verilmiştir.

Buss: “*ba*”nın zammı ve “*se*”nin şeddelenmesiyle, Zât İrk adlı yerdeki bir taşın ismidir. Ayrıca Benu Nasr bin Muaviye’ye ait bir arazinin de adıdır. Ayrıca Kâbe’ye benzetmek amacıyla Gatafân kabilesi tarafından bina edilen bir evin ismidir. Adı geçen kabile ahalisinden Zâlim bin Es’ad adındaki kimse, Kureyş’in Kâbe’yi Mükerrerme’yi tavaf ve Sa’fa ve Merve arasında sa’y ettiklerini görünce, Kâbe’nin uzunluğunu ve genişliğini ölçtüktan sonra, Sa’fa ve Merve’den birer taş alıp döndü. Kabilesine ulaştınca

²² Putlar bahsinin devamı olan bu kısım Muharrem 1340 (Eylül 1921) de Mahfil dergisinin 15. sayısında yayınlanmıştır. (sad.)

bu ölçülere göre bir ev yaptı ve ilk iş olarak Safâ ve Merve adıyla bu iki taşı oraya yerleştirdi. Bundan sonra kabile üyeleri Kâbe'ye gitmeyip söz edilen evi tavaf eder oldular. Züheyr bin Cenab el-Kelbî adındaki adam bu vaziyete tahammül edemeyip, bir gün gaflette bulunan kâhin ve bekçiyi öldürdü ve bu evi yıktı.

Uzzâ: “*ayın*”ın zamme ve kasrıyla aziz ve şerefli kadına denir ki “*Eazzu*” lafzının müennesidir. Ayrıca bir put ismidir. Denildiğine göre Semure²³ dedikleri bir ağacı ilk olarak ilâh kabul eden Zâlim bin Es'ad adındaki bir adamdı. Bu put, Zât Irk denilen yerden Bustân'a doğru yaklaşık dokuz mil yukarıda bulunmaktaydı. Onun üzerine Buss dedikleri bir ev yaptırıldılar. Bu puta şeytan girdiği için ondan ses işitirlerdi. Ta ki Resûlullah'ın görevlendirdiği Halid bin Velid, adı geçen evi yıkıp ve bu ağacı yakıncaya kadar ona tapıldı. (*Kamus Tercümesi*)

Uzzâ putunun Halid bin Velid tarafından yıkıldığı muhakkaktır. *Kamus*'ün yukarıdaki rivayetinde ise Züheyr bin Cenab tarafından yıkıldığı anlaşılıyor. Şu halde ya Buss ile Uzzâ ayrı ayrı iki puttu veya Züheyr'in yıkımından sonra Uzzâ yeniden ortaya çıkmış ve Halid bin Velid tarafından sonradan yine yakılmıştı.

“... Uzzâ, bir *semure* ağacı olup Gatafânlıların putuydu. Bu ağacın üzerine bina yapmışlar ve hizmeti için muhafızlar tayin etmişlerdi. Resûlullah, Halid bin Velid'i görevlendirerek bu binayı yıktırıp ağacı yaktırdı.

Örneğin Ekber'in müennesinin Kübra olması gibi, Uzzâ kelimesi de Eazzu'nun müennesidir ve azize manasına gelmektedir.

İbn Habib'in dediğine göre; Uzzâ bir ağaç olup yanında taştan bir ev vardı. Gatafân kabilesi buna tapardı. Muhafızları da Beni Süleym bin Mürre'dendi.

Ebu'l Münzir de der ki: Uzzâ'nın ilâh kabul edilmesi, Lât ile Menât'tan sonradır. İlk olarak ona tapan Zâlim bin Es'ad'dır. Bu adam, Zât Irk mevkiinde olan bir ağacın üzerine Buss adında bir puthane bina etmişti.

Kureş'in en büyük putu Uzzâ idi. Ona yaklaşmak için mabedindeki sunakta kurbanlar kesilirdi. Vâdi el-Huraz'daki bir mevkiyi buna vakfetmişler ve *Sukâm* adını verdikleri bu yeri, Kâbe'nin haremine benzeterek haram kılmışlardı. Bu hürmet ve tazim, nübüvveteye kadar devam etti. Nübüvvetten sonra Kur'an ayetleriyle putların yerilmesi, özellikle “*İşte o zaman müşriklere şöyle denecek. Hem siz hem de Allah'ın yanı sıra ilâh yerine koyduğunuz o putlar cehennem odunusunuz. Evet, şimdi hepiniz cehennemini boylayacaksınız!*”²⁴ mealinde ayetlerin nâzil olması, müşrik Kureş'i fevkalade hiddetlendiriyordu. Mekke eşrafından Ebû Uhayha Sa'id bin Âs bin Ümeyye bin Abdüşems -ki Mekke'de gayet itibarlı bir adam olup, sardığı sarık renginde kimse sarık kullanmaz ya da o sarıklı çıktığı gün kimse sarık sarmazdı-hastalanmış ve hayatından ümit kesilmişti. Ebu Leheb onun ziyaretine gittiğinde, Ebû Uhayha'nın ağlamakta olduğunu görünce, “Niye ağlıyorsun? Ölüm için ise bu er geç olacaktır” dedi. Ebû Uhayha, “Ölümden değil, bundan sonra Uzzâ'ya ibadet edilmeyeceği korkusundan ağlıyorum” cevabını verdi. Ebû Leheb bunun üzerine, “Ona ibadet edilmesi, senin hayatına bağlı değildi ki vefatından sonra terk edilsin” deyince Ebû Uhayha, “Bana halef olacak birinin kaldığını şimdi anladım” dedi.

²³ *es-semr* “*sin*”in fethiyle ve “*min*”in sükûnuyla okunan ve çöl ağaçlarından bilinen bir ağaç adıdır. Tekili “*semure*” dir. Bu ağacın muğaylan türünden olduğu ifade edilmiştir. (*Kamus Tercümesi*)

²⁴ Enbiya Süresi 21/98.

Arap kabilelerinden her biri, putlardan birini sahiplenip ona saygı gösterirdi. Uzzâ, Kureyş'in birinci sıraya koyduğu putuydu.²⁵ Lât ikinci, Menât da üçüncü derecede kalırdı. Sakîf kabileleri Lât'ı; Evs ve Hazrec kabileleri de Menât'ı birinci derecede ilâh sayarlardı. (*Mu'cemu'l-Buldan-Yâkût Hamevî*)

Bu iki puta *tâğût*²⁶ denildiği *Kamus* tercümesinde şu şekilde yazılmıştır. "el-tâğût: 'Calût' vezninde Kur'an'da geçmektedir. Bu kelimedden kastedilen, Lât ve Uzzâ denilen putlardır. Ayrıca zannımca gaybdan haber veren kâhin, şeytan, sihirbaz ve putlar, ilâh kabul edilen batıl her şey ve Ehl-i Kitap'tan bazı kişiler de bu kapsama girer. Çoğulu *tavâgît* ve *tavâgiye* şeklindedir.

Yine Kuran'da sadece bir defa geçen tabirlerden biri olan *cibt*²⁷ kelimesi de *Kamus*'a göre put, kâhin, sihirbaz ve batıl ilâhlar manasına gelir.

Menât: "kanât" vezninde Hicâz'da bir yer adıdır ve bir put ismidir. (*Kamus tercümesi*)

"... Menât, Medine'ye yedi mil uzaklıktaki bir mesafede, Kudeyd civarındaki Müşellel adındaki tepeye dikilmiş bir put ismidir. Ezidîler ile Gassâniler bu puta taparlardı. Onu bu yere götürüp diken de Amr bin Luhay el-Huzâî'dir.

İbnu'l-Kelbî'nin dediğine göre Menât, Kudeyd mevkiinde bir kaya olup, Huzeyl kabilesinin taptığı puttu.

Ebu'l Münzir Hişam bin Muhammed'in aktardığına göre ise, Menât'a en çok değer veren Evs ve Hazrec kabileleriydi. Bunlar Arafat'ta hac vazifesini yaptıktan sonra tıraş olmazlardı. Önce gelir, Menât'ı ziyaret edip öyle tıraş olurlardı. Çocuklarına Abdu Menât diye isimler de koyarlardı.

Hicretin 8. senesinde Mekke'nin fethi amacıyla Medine'den hareket edilmesinin dördüncü veya beşinci günü Resûlullah, Hz. Ali'yi gönderip Menât puthanesini yıktırdı. Hz. Ali, puthanede bulunduğu eşyayı alıp götürdü. Eşyalar arasında daha önce Menât puthanesine hediye edilmiş olan *Mihzem* ve *Resub* adlı iki kılıç vardı. Resûlullah, bu kılıçları Hz. Ali'ye verdi. İşte bunlardan biri Zülfikâr denilen meşhur kılıçtır. Bazılarına göre, Hz. Ali bu kılıçları Tayy kabilesinin Fûls ismindeki puthanesinde bulmuştur... (*Mu'cemu'l-Buldan-Yâkût Hamevî*)

Yâkût Hamevî'nin, İbnu'l-Kelbî'den naklettiği bu rivayet doğru değildir. Zülfikâr, Kureyş eşrâfından Âs bin Münebbih'in kılıcıydı. İkincisi, Menât puthanesini yıkan Hz. Ali değil, ensardan Said bin Zeyd bin Eşhel'di. Nitekim bu, *Kamus* ile *Kasas-ı Enbiya*'da aşağıdaki şekilde yazılmıştır.

Zülfikâr: "*sihâb*" vezninde, Âs bin Münebbih adındaki kâfirin kılıcının adıdır. Sahibinin Bedir Savaşı'nda öldürülmesi üzerine Müslümanlar'ın ganimeti olmuş, Resûlullah bu kılıcı Hz. Ali'ye vermiştir. Üstünde boğum (*fekâr*) olduğu için Zülfikâr (boğumlu) diye adlandırılmıştır. (*Kamus Tercümesi*)

Hicr sahili üzerindeki Müşellel adındaki dağda, Evs ve Hazrec kabilelerinin Menât isminde bir putu vardı. Ramazan Bayramı'na altı gün kala Sa'd bin Zeyd bin Eşhel, bu putu yıkmak için görevlendirilince buraya gelip görevini yerine getirdi. (*Kasas-ı Enbiya*)

²⁵ Amr bin Luhay, câhil müşriklere "Rabbizin yazın Lât'ın kışın da Uzzâ'nın yanında bulunur" derdi. Müşrikler de Kâbe'ye sundukları gibi Uzzâ'ya da hediye götürürlerdi. (*Siretü'l-Halebiyye*)

²⁶ Hak yoldan saptıran, bazılarıncı yaratılmışlık üstü konumunda tutulan varlık anlamında bir Kur'an terimi. Allah'tan başka tapınan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz tâğûtun kapsamı içinde düşünülmüştür. Bkz. Metin Yurdagür, "Tâğût", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, c.39, s.372. (sad.)

²⁷ Sözlük anlamı "gerçeğe karşı direnen, kaba ruhlu, kaba davranışlı ve zayıf akıllı insan" demektir. Ragıb el-İsfahanî, Allah'tan başka tapınan her şeye *cibt* denildiğini kaydeder. Buna göre *cibt* "her türlü put, kendilerine insanüstü güç nisbet edilen kâhin, sihirbaz" gibi anlamları kapsamaktadır. Bkz. Metin Yurdagür, "Cibt", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c.7, s.520. (sad.)

Asr-1 Saadette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri başlığıyla yayınlanan makale serisinden **Câhiliye İtikatları** konusu, bir müddet ertelense de **Müşrik Arapların Meşhur Putları** adlı makaleyi de ekleyerek o makaleyi ilk nüshada tamamladık. Bu nüshada yine ilk konumuz olan **Câhiliye İtikatları** konusuna dönerek bazı bilgiler vermek isterim.

Arap Yarımadası, özellikle Hicâz Bölgesi'ndeki müşrik kabilelerden bazıları, hakiki ilâhın tek bir ilâh olduğunu bilse de Allahu Teâla'yla yakınlaşmak için putları şefaathçi kabul edecek kadar gaflet içindeydi.

Kur'an-ı Hâkim böyle taştan, ağaçtan şefaath uman ahmakların ümitlerinin tertemiz vahiy olması gerektiğini, putların elinden bir şey gelmeyeceği gibi kendisine tapınanları bile tanımaktan aciz bulunduğunu bildirmekle beraber, Allah'ın nezdinde şefaath edecek büyük zatların şefaathinin de Allah'ın izni ile kabul olabileceğini haber verdi.

Yine müşriklerden bazılarının, örneğin Kinâne, Huzaâ, Cüheyne kabilelerinin, Allah'ın zâtı hakkında garip ve Allah'ın şanına aykırı itikatları vardı. "Melekler Allah'ın kızlarıdır" derlerdi. Hele Huzaâ'nın Benû Melih kolu, "Allah cinlere yaklaştı da melekler meydana geldi!" şaşkınlığında bulunurdu.

Bu adamlar, batıl itikatları gereğince meleklerle, hatta dolayısıyla cinlere ibadet ederler ve bir çölde yalnız kalınca "Bu vâdinin cinine sığınırım" diyerek oradaki cine sığınırlandı.

Müşriklerin melekleri Allah'ın kızları sayıp, öte yandan sevmedikleri kız çocuklarını Allah'a isnâd etmeleri Kur'an'da tenkit edilerek "*Allah'ın oğuldan ve kızdan münezzeh olduğunu akledip de meleklere kız olarak yaratıldığını siz gördünüz mü?*" diye onlara sorması ve bu iddiaları için kendilerinden delil istemesi Resûlullah'a emredildi. Allah ile aralarında nesep ispatına kalkıştıkları cinlerin de o müşriklerin mutlaka azaba uğrayacaklarını bildikleri haber verildi.

Müşrikler okuma yazma bilmeyen bir topluluk olduklarından, insanlara kendileri arasından peygamber gönderileceğini ve o peygambere vahiy yoluyla kitap nâzil olacağını zihinlerine sığdıramıyorlardı. Bundan dolayı Resûlullah'ın davetiyle karşılaşınca şaşırıp kaldılar. "Bu nasıl peygamber! Yiyor, içiyor, çarşıda, pazarda gezip dolaşiyor. Çoluğu çocuğu var. Geçimini sağlamak için uğraşıp duruyor. Allah'ın kelâmı diyerek birtakım sözler uyduruyor. Hakikaten peygamberse bize gökten bir kitap getirse veya kendisine bir melek gelip bize de görünse" tarzında söylenmeye başladılar.

Kıt akıllarınca, Allah tarafından hükümleri tebliğ için bir zâtın gönderilmesi mümkün değildi. Buna imkân bulunsa bile Allah tarafından gönderilen bu elçinin insanüstü ve harikulâde bir şey olması gerekirdi. Nitekim Resûlullah hicretten önce Tâif kasabasına teşrif ettiği zaman, oradaki Sakîf kabilesi reislerinden Abdu Yalil, bir insanın "Ben Allah tarafından gönderildim" demesini garipsemiş ve Resûlullah'ın davetine karşı "Sen peygambersen ben Kâbe'nin örtüsünü yırtmış olayım!" cevabını vermişti.

Müşriklerin bu yöndeki soruları üzerine nâzil olan birçok ayette, insanlık âlemine geçmişte de peygamberler gönderildiği ve bunların yine insanlar arasından seçildiği, bu peygamberlerin beşeriyetin gereğine göre yiyip içmiş, gezip dolaşmış, çoluk çocuk sahibi olmuş, vahiy ve ilham yoluyla hüküm ve şartları anlatıp uygulamaya koymuş büyük zatlar oldukları açıklanmış ve "*Böyle olduğunu bilmiyorsanız Ehl-i Kitap'tan olan Yahudi ve Hıristiyanlar'a sorun*" denilmiştir. Eğer Resûlullah iftira ile bazı sözler

²⁸ Makale serisinin bu kısmı Rebülevvel 1340 (Kasım 1921) Mahfil dergisinin 17. sayısı 2. cildinde yayınlanmıştır. (sad.)

uydursaydı kendisinin mutlaka hesaba çekileceği; gökten yazılmış bir kitap inip de müşrikler tarafından temâs edilseydi “*Bu da Muhammed’in bir sihridir!*” denileceği; melek gönderilse müşriklerin azaptan kurtulmasının artık mümkün olmayacağı ifade edildi.

Câhiliye ahalisinden çoğunun hayat hakkındaki fikri de pek basitti. Resûlullah’ın dedesi Abdulmuttalib gibi “Allah hakkı için şu dünyadan başka bir âlem daha vardır ki burada iyilik edenler orada mükâfat görecektir, fenalık yapanlar da yine orada cezasını çekecektir” diyenler müstesna olmak üzere müşriklerin çoğunluğu, “İnsan doğar, büyür, zamanın akıp gitmesiyle ihtiyarlar, nihayet ölüp mahvolur!” zannederek, yeniden dirilişin gerçekleşeceğine ve yeni bir âlemin yaratılacağına akıl erdiremezdi.

Bu basit fikirli adamlardan bazıları, Resûlullah ile tartışmaya kalkışmış ve her biri şaşkın ve yenik bir halde savuşmuştu. Örneğin meşhur Übey bin Halef²⁹ bir gün eline çürümüş bir kemik parçası alıp Resûlullah’ın huzuruna gelmiş, kemiği ufalayıp toz haline getirdikten sonra “Ya Muhammed! Bu dağılmış parçaları toplayıp da yeniden kim hayat verebilir?” şeklinde alaycı bir soru sormuştu. Bunun üzerine “*Onları başlangıçta yaratan sonradan da diriltir*” ayeti nâzil olarak Ümeyye bin Halef susturulduğu gibi, ikinci bir hayatın ve ebedî bir âlemin varlığı ile bütün insanlığa müjde verilmişti.³⁰

.....

Mü’min ki haberdar bu yekrûze cihânın
Fevkinde ne âlemleri var subh-i bekânın
Bin cân ile elbet çekecek etse de bilfarz,
Her devri hayatın ona binlerce belâ arz.
Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe te’emmül,
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül.
Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhat?
Sıgmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mükâfât!
İlcâ-yı tesâdüfle şu boş âleme düşmüş;
Etrâfına binlerce şedâid gelip üşüşmüş
Onlarla boğuşmakla geçip devr-i hayâtı,
Encâm olacak mevt, sükûn-u harekâtı!
Varlıktan onun inleyerek ölme nasîbi!
Bunlar beşerin işte en âvâre garibi.

Mü’minlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:

.....

Mehmet Âkif ERSOY

²⁹ Müşriklerin önde gelenlerinden ve Resûlullah’ın düşmanlarından olan meşhur Ümeyye bin Halef’in kardeşidir. Kardeşi Bedir Gazası’nda öldürüldüğü gibi bu kâfir de Uhud Savaşı’nda Resûlullah’a karşı at sürünce, Resûlullah’ın attığı bir mızrak ile vurularak öldürülmüştür.

³⁰ Mehmet Akif’in bu şiirine, metnin aslında dipnotta yer verilmiştir. (sad.)

KAYNAKÇA

Fehd, Tefvik, "Lât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c.37, ss. 107-108.

İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm (Putlar Kitabı)*, çev. Beyza Bilgin, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.

Kahraman, Âlim, "Tâhirülmevlevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c.39, ss. 407-409.

Solak, Ülkü Mensure, *Resûlullah'ın Sofrası*, Nesil Yay., İstanbul 2015.

Waardenburg, Jacques, "Teslîs", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, c.40, ss. 548-549.

Yurdagür, Metin, "Tâgût", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c.39, s.372.

Yurdagür, Metin, "Cibt", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c.7, s.520.